

1.- O Neolítico: características e cambios con respecto á época Paleolítica (cambios económicos, sociais e culturais).

O Neolítico é unha etapa da Prehistoria caracterizada polo inicio dunha serie de transformacións revolucionarias que permitiron superar o Paleolítico, de tal maneira que se denomina **revolución neolítica**. As orixes do Neolítico sitúanse cara o 8000 a. C. no Próximo Oriente, pero na península iniciábase máis tarde, sobre o 6000 a. C. Caracterízase por:

- Economía produtora coa introdución da **agricultura** e da **gandería**. Durante este período o ser humano é quen de producir os seus alimentos polo que pasamos **dunha economía depredadora a outra de tipo agrogandeira**. Na transformación da economía houbo unha posta en práctica da observación dos ciclos da natureza, posiblemente un feito protagonizado polas mulleres. Agora o ser humano é quen de seleccionar plantas e animais para domesticalos co fin de garantirse o seu sustento e así desenvolveuse a agricultura do trigo, cebada e leguminosas e a domesticación de gando bovino, caprino e porcino. Este proceso é o que denominamos **neolitización**.
- Aparición dos primeiros **poboados estables** debido ó asentamento da poboación (**sedentarización**). Os cambios económicos permiten asentarse ás comunidades humanas en poboados fixos abandonando o nomadismo.
- Incorporación progresiva de **avances tecnolóxicos** debido á transformación da economía. Pasouse da pedra tallada do paleolítico á pedra puída (para usos agrícolas como a fabricación de foches ou aixadas para cavar a terra), á creación de muíños de man para transformar o gran en fariña e a fabricación de recipientes para almacenar o excedente dando pé á aparición da cerámica. Ademais xurdiu a actividade téxtil para elaborar os primeiros tecidos.

As primeiras comunidades neolíticas estarían estruturadas arredor de clans familiares, pero co tempo, xa na denominada **Idade dos Metais** (a partir do terceiro milenio) os excedentes agrícolas permitirían unha **especialización en determinados traballos aparecendo unha primeira división social**. A necesidade de defender os recursos implicaría a necesidade de crear unha **casta guerreira** que pola importancia da súa función comezaría a distinguirse dos demais membros da comunidade. O excedente tamén daría lugar á **actividade de intercambio** con outras comunidades veciñas, a través do **troco**, o que iría estratificando a sociedade.

As **crenzas** probablemente estarían relacionadas co culto ás forzas da natureza e todo o que propicia unha boa colleita (o sol, a lúa, a auga, a nai terra...). Os restos da súa **actividade cultural** teñen que ver coa pintura rupestre (en abrigos rochosos) a coñecida como **arte rupestre levantina** que se desenvolveu na zona mediterránea nos inicios do Neolítico (7.000-4.000 a. C.). Son pinturas de tipo esquemático, practicamente monocromas, con figuras humanas e animais formando escenas variadas (loitas, caza, recolección) cun claro sentido narrativo. Estas pinturas contrastan co naturalismo da etapa anterior, no Paleolítico Superior (entre o 40.000 e o 10.000 a. C.) da que se coñece como **arte rupestre cantábrica**, con figuras polícromas e illadas de animais pintadas no interior de covas como a de Altamira.

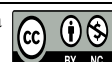

A finais do Neolítico o desenvolvemento dos ritos funerarios levou á aparición do **megalitismo**. Trátase da construción de enterramentos colectivos con grandes laxas de pedra. Predominan o **dolmen (en Galicia mámoa cando conserva a cuberta de terra), os menhires, o sepulcro de corredor e o tholos** (sepulcro de corredor cunha falsa cúpula).

O proceso de neolitización peninsular foi máis intenso no espazo mediterráneo, Andalucía e o centro e sur de Portugal. A orixe desta *revolución* atópase no **contacto das culturas autóctonas coas influencias chegadas polo Mediterráneo** e, para algúns autores, na chegada ás costas mediterráneas de pobos de Oriente Próximo. Máis tarde, tamén chegaron influencias a través do continente europeo.

O Neolítico peninsular divídese en dúas etapas:

- **Neolítico inicial** (6.000-3.500 a. C.) Os principais asentamentos atópanse en covas da **costa mediterránea**. Deste período é característica a **cerámica cardial** (caracterizada pola súa decoración impresa feita con cunchas de berberecho). Posteriormente desde a costa as innovacións estendéronse cara ó interior.
- **Neolítico pleno** (3.500 – 2.500 a. C.) Nesta etapa xurdiron **verdadeiros poboados** en zonas chás e axeitadas para o cultivo. Destacan no sueste a **cultura de Almería** e a **cultura dos sepulcros de fosa** en Cataluña. Paralelamente, a estrutura social fíxose cada vez máis complexa e a aparición de obxectos de prestixio nalgunhas tumbas indica certa xerarquización social, rompéndose o igualitarismo asociado ao Paleolítico.

2.- Os pobos prerromanos da Península Ibérica (pobos do sur e do levante, meseteños e do occidente peninsular)

Durante o primeiro milenio a. C. (Idade de Ferro) a chegada de pobos mediterráneos e indoeuropeos influíu na evolución das diversas culturas autóctonas. Conformáronse na Península tres áreas culturais: os iberos no leste e sur; os celtas no centro, oeste e norte; e os celtiberos no leste da Meseta e Sistema Ibérico.

Os **pobos colonizadores do Mediterráneo oriental (fenicios, gregos e cartaxineses)**, que viñeron buscando materias primas como o estaño, fundaron encaves comerciais costeiros (colonias) e actuaron como **transmisores de elementos culturais e tecnolóxicos** máis avanzados dos que se gozaban na Península. Difundiron o emprego do arado, o alfabeto, a moeda, os modelos urbanísticos, as salgaduras, etc.

No suroeste peninsular, na primeira metade do primeiro milenio (entre os séculos VIII e VI a. C.), no espazo correspondente a **Andalucía occidental (treito final do Guadalquivir), a meseta sur e a baixa Extremadura**, destaca a **cultura tartésica**. Temos referencias de historiadores gregos e restos arqueolóxicos: santuarios (*Cancho Roano* en Badaxoz), orfebrería (tesouro de *El Carambolo* en Sevilla) ou enterramentos. Estes restos indican un elevado grao de riqueza e sofisticación social. Politicamente, Tartesos non constituíu unha unidade, senón que existiu unha pluralidade de centros de poder aínda que os textos gregos que fan referencia a reis como Argantonio. A súa economía sustentábase na **minaría** (extracción de prata, cobre e ouro), na **gandería** e nas **actividades metalúrxicas** do bronce. Tartesos era ademais un **centro de comercio internacional** que puxo en contacto a fenicios e gregos cos pobos do oeste peninsular. A partir do século VI a. C., unha combinación de elementos externos (como o crecente poder de Cartago ou a substitución do bronce polo ferro) e internos (como o esgotamento das minas) provocaron a decadencia desta cultura.

No **sueste da Península e na costa mediterránea** localizamos diversos pobos con moitas características comúns, pero que nunca estableceron unha forma de unidade política entre eles. Tiveron, iso si, unha lingua e unha cultura común que se desenvolveu entre os **séculos VII e II a. C. A cultura ibera que se formou polo impacto dos pobos colonizadores (fenicios, gregos e cartaxineses) sobre o substrato indíxena**. A súa organización política estaba bastante desenvolvida debido á influencia do modelo de **cidade-estado**, traído por fenicios e gregos. Cada estado podía comprender varias cidades cos seus territorios circundantes. O modelo político máis frecuente era a **monarquía** e formaban unha sociedade xerarquizada gobernada por reis e dominada por unha aristocracia. A economía baseábase fundamentalmente na agricultura e a gandería e unha importante actividade comercial con outros pobos do Mediterráneo. Isto deixou influencias gregas e fenicias na relixión, no desenvolvemento dun sistema de escritura e no uso da moeda. A decisiva influencia oriental tamén se plasma nas manifestacións artísticas; era unha arte figurativa no que predominaba a funcionalidade relixiosa ou funeraria, destacan esculturas como a *Dama de Elche*, a *Dama de Baza* e a *Bicha de Balazote*.

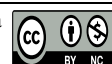

No **leste da Meseta e no Sistema Ibérico** atopamos unha serie de tribos que van a verse influenciados pola cultura ibera, pero tamén pola presenza dos pobos indoeuropeos, os celtas, na submeseta norte. Mesturaban elementos de ambos, aínda que predominou o factor celta: a influencia ibera maniféstase no uso de moeda e na adopción do seu alfabeto, a celta reflíctese na súa sociedade. A denominada **cultura celtíbera** sitúa os seus poboados en promontorios doados de defender (un caso ben coñecido é o de Numancia), practican unha economía agro-gandeira, e presentan unha sociedade xerarquizada, agrupada en clans e tribos. Foron extraordinarios **guerreiros**, dotados, ademais, dunha excelente tecnoloxía armamentística. Tanto cartaxineses como romanos incorporáronos aos seus exércitos.

Os celtas foron un pobo indoeuropeo que chegou á Península en varias vagas durante o primeiro milenio e se integrou cos pobos indíxenas. Ocuparon a **Meseta Norte e o noroeste da Península**. Achegaron numerosos avances técnicos, como o uso da **metalurxia do ferro**. Os seus asentamentos máis representativos foron os **castros**. A principal actividade dos pobos celtas foi a **gandería** (da que son mostra esculturas de *verracos* de culto gandeiro como os *Toros de Guisando*), aínda que tamén existiron poboados de agricultores. É xeralmente aceptado que a súa sociedade dividíase en tribos organizados en clans unidos por lazos familiares con certa xerarquización social na que predominaba unha caste guerreira, falaban linguas indoeuropeas e non coñecían a escritura.

No **noroeste atopamos a cultura castrexa**, unha cultura indíxena influenciada polos celtas, que habita os castros, asentamentos fortificados prerromanos formados por casas de tipo circular ou elípticas que adoitan estar situadas nunha área de fácil defensa. Aparecen cara o século VIII a. C., continúan existindo baixo a dominación romana, chegando ata o século II d. C., momento no que comezan a ser abandonados. A cultura castrexa formouse a partir dunha base indíxena que se viu sometida a **influencias culturais atlánticas, mediterráneas e centroeuropeas célticas (apreciables en aspectos como a lingua)**. Estes pobos eran agrícolas e gandeiros e desenvolveron a metalurxia e a ourivería. Non formaron unha unidade política, senón que varios castros dun territorio, que compartían lazos tribais e familiares, formaban grupos máis ou menos homoxéneos e independentes. Tras a conquista romana, os trazos básicos da cultura castrexa perviven e evolucionan dando lugar á cultura galaico-romana.

3.- Conquista e romanización (etapas da conquista, elementos de romanización: organización político administrativa do territorio, lingua e cultura, obras públicas).

A conquista romana foi o proceso histórico de dominio e control militar do territorio da península ibérica por parte de Roma. Este proceso foi bastante dilatado no tempo (desde o ano 218 a. C. ata o 19 a. C.), e terminou coa total integración e asimilación do territorio hispánico no Imperio romano.

O interese de Roma pola península ibérica xurdiu durante o século III a. C. no contexto da **segunda guerra púnica** contra Cartago polo dominio do Mediterráneo Occidental. A primeira guerra púnica rematara cun tratado que establecía a **liña de influencia e dominio cartaxinés no río Ebro**. Ao sur desta liña atopábase **Sagunto**, cidade aliada de Roma, que foi conquistada por Aníbal no ano 219 a. C., feito que se converteu en *casus belli* (motivo de guerra) da segunda guerra púnica. A presenza militar romana iniciouse no ano 218 a. C. co desembarco en *Emporion* (Ampurias) de **Publio Cornelio Escipión**. Nesta etapa as tropas romanas derrotaron aos cartaxineses e conquistaron toda a costa mediterránea peninsular, o val do Guadalquivir e parte do val do Ebro. Na conquista do interior da Península os romanos atopáronse cunha **forte oposición, especialmente de celtiberos e de lusitanos**. Exemplo desa dificultade foi a resistencia da cidade celtíbera de **Numancia** e a dura loita contra os lusitanos dirixidos por **Viriato**. Tras estas guerras a maioría da península quedou baixo control romano. As **guerras cántabras** permitiron o dominio do norte peninsular coa derrota de cántabros, astures e galaicos. Desta maneira toda a península quedou integrada no Imperio Romano en tempos do **emperador Augusto**.

Roma estableceu unha serie de unidades político-administrativas para asegurar o control do territorio, o mantemento da paz tanto interna como externa, a explotación das fontes de riqueza, o cobro dos impostos e a administración de xustiza. Hispania dividiuse en **provincias**. O seu número variou ao longo da dominación romana:

- Nun principio (s. II a. C.) Hispania foi dividida en dúas provincias: *Hispania Ulterior* (áreas do Guadalquivir e Atlántico) e *Hispania Citerior* (áreas do Ebro e Mediterráneo).
- Na época de Augusto (fins do s. I a. C.) as provincias pasaron a ser tres: *Betica*, con capital en Corduba (Córdoba); *Lusitania*, con capital en Emerita Augusta (Mérida) e *Tarraconense*, con capital en Tarraco (Tarragona).
- Durante os séculos III e IV d. C. o mapa provincial foi reformado e ás anteriores engadíronselles a *Cartaginense*, *Gallaecia* e, máis adiante, a *Balearica*. Todas elas formaron a *diócese de Hispania* no goberno de Diocleciano.

Había dous tipos de provincias: **senatoriais**, que estaban controladas polo Senado romano, como a Bética; e **imperiais**, que estaban baixo o control directo do emperador, como a Tarraconense ou a Lusitania. As provincias estaban subdivididas en *conventus* para a administración de xustiza, recadación de impostos e recrutamento.

A intención do imperio era extraer as riquezas que tiña o territorio conquistado para ser enviadas a Roma. Para isto era necesario dotar ao territorio dunha serie de núcleos urbanos reitores do territorio e unha rede de calzadas. As **ciudades** medraron en número e tamaño, de tal maneira que a rede urbana romana está na base da rede urbana española actual (Mérida, Zaragoza, Sevilla, Tarragona). Para o bo funcionamento do sistema era vital ter ben comunicado os diferentes territorios do imperio con Roma para o que os romanos crearon unha excelente **rede viaria baseada nas calzadas**.

O proceso da conquista polos romanos da Península Ibérica foi acompañado pola **romanización** destes territorios, é dicir, que se foi producindo a paulatina adopción polos pobos peninsulares do modo de vida e da cultura de Roma. Coñecese por **romanización o proceso de integración dos pobos prerromanos nos modelos económicos, sociais, político-administrativos, culturais e relixiosos de Roma**. A romanización foi un proceso imposto polos conquistadores, pero tamén **contou co apoio das elites locais**, interesadas en integrarse no Imperio romano para non perder os seus privilexios. A asimilación das novas formas foi **máis intensa na costa mediterránea e nos vales do Ebro e do Guadalquivir** (áreas nas que os pobos indíxenas se viran xa moi influídos polo seu contacto cos pobos mediterráneos) que nos territorios do norte, apenas romanizado, onde perviviron con forza os costumes prerromanos.

A lingua, a arte, o dereito e a relixión foron as principais manifestacións da integración hispana na cultura romana:

- **O latín** difundíuse como lingua de prestixio e dela xurdiron as principais linguas peninsulares (excepto o vasco). Ademais, Hispania quedou integrada no marco cultural romano e algúns relevantes autores latinos foron de orixe hispana: Marcial, Séneca, Lucano (e tamén emperadores como Traxano e Adriano).
- O **dereito romano** estendeuse por toda a Península. O seu emprego regulaba as relacións privadas e o funcionamento das institucións políticas.
- A dominación romana impuxo tamén as **crenzas relixiosas** propias do Imperio. Respectáronse as crenzas locais, pero a relixión utilizouse como medio de integración política e era obrigado o culto ao emperador e aos deuses que simbolizaban o poder de Roma (Xúpiter, Xuno e Minerva). A partir do **s. III difundíuse o cristianismo** en Hispania; Os cristiáns organizáronse administrativamente en dioceses, case coincidentes cos municipios romanos, dirixidas por un bispo.
- As máis relevantes **manifestacións artísticas** atopámolos na **arquitectura**. As obras públicas como a ponte de Alcántara, acuedutos como o de Segovia, xunto con edificacións como os teatros (Mérida) e templos constitúen exemplos do patrimonio artístico herdado de Roma. A pervivencia de moitos destes elementos mostra a importancia determinante do legado cultural romano na historia da Península Ibérica.

4.- A monarquía visigoda (organización política).

A crise do século III provocou a debilidade da defensa do imperio romano, o que levou á invasión de pobos veciños. Os emperadores víronse obrigados a dividir o Imperio e a pactar con estes pobos ou vinculalos como aliados (colaboración militar con Roma a cambio de terras e alimento). A Península Ibérica foi **invadida por suevos, vándalos e alanos a inicios do século V (411)**. Para frealos, o Imperio romano pactou un destes acordos (*foedus*) con outro pobo xermánico, **os visigodos** que remataron coa presenza de alanos e vándalos, quedando os suevos na Gallaecia. Ao caer o imperio romano de Occidente, os visigodos asentáronse no sur de Francia onde crearon **un reino con capital en Toulouse**. A comezos do **século VI (ano 507)**, unha vez desaparecido o Imperio Romano, os visigodos foron derrotados polos francos, deberon abandonar Francia e asentáronse definitivamente na península, creando un **reino independente con capital en Toledo**.*

Os visigodos en Hispania, a pesar de contar co poder político, eran unha **minoría social de guerreiros conquistadores** que dominaban a unha poboación hispano romana moito máis numerosa. Co tempo coñeceron un proceso de asimilación e mesturáronse coa nobreza hispano romana.

A súa forma política era a dunha **monarquía electiva**, de acordo co dereito xermánico, polo que para ser rei era preciso ser elixido pola **assemblea de homes libres**. Esta circunstancia convertía aos monarcas en figuras políticas sempre necesitadas do respaldo nobiliario e a súa sucesión nun momento de enorme inestabilidade política polas disputas entre os candidatos. Os sucesivos intentos de converter a monarquía nunha institución hereditaria para evitar esa febleza e consolidar unha dinastía fracasaron.

Durante a segunda metade do s. VI os reis visigodos desenvolveron unha **política de unificación**:

- **Unificación territorial (Leovixildo)**, buscando situar baixo o seu dominio toda a península (anexión do reino suevo do noroeste no 585, expulsión dos bizantinos do sueste peninsular). Unicamente as áreas do norte habitadas polos vascóns permaneceron semi-independentes.
- **Unidade relixiosa**, dado que os visigodos seguían a doutrina *ariana* considerada unha herexía polo catolicismo, coa conversión ao catolicismo do rei **Recaredo** no III Concilio de Toledo (ano 589).
- **A unificación lexislativa** produciuse co rei Recesvinto no ano 654 coa publicación de *Liber Iudiciorum ou Fuero Juzgo*, que serviu de compilación das normas xurídicas da época. Era un

* A acción dos visigodos arrinconou ao **pobo suevo na Gallaecia**. Os suevos (uns 30 ou 40.000), dirixidos por Hermerico, asentáronse preferentemente no convento bracarense da Gallaecia, e fixeron de Bracara Augusta (a actual Braga en Portugal) o centro do seu reino. Tras unha etapa inicial de saqueo, procuraron ampliar o seu reino a costa de outras provincias de Hispania, pero foron derrotados polos visigodos na batalla do Órbigo (456). O dominio suevo quedou reducido ó noroeste peninsular; no s. VI abarcaba os tres conventos clásicos da provincia da Gallaecia e unha parte da Lusitania ata Coimbra. Nesta época os suevos mantiñan unha convivencia pacífica coa poboación romana facilitada pola súa conversión ó catolicismo. Tamén, nas masas campesinas a actuación de Martiño de Dumio, reorganizador do monacato na Gallaecia, permitiu a consolidación da cristianización e a represión de prácticas pagáns e priscilianistas. A finais do s. VI rexurdiron os enfrontamentos entre suevos e visigodos. No ano 585 o rei visigodo Leovixildo puxo fin ó reino suevo anexionándose definitivamente o seu territorio.

documento que fusionaba o dereito xermánico, baseado no costume, co dereito romano, e que tivo unha notable importancia na orixe do dereito español. Favoreceu a integración da minoría dominante visigoda coa poboación hispano-romana ao establecer a igualdade entre ambas e permitir os matrimonios mixtos.

Os poderes do rei eran grandes en teoría: xefe do exército, xuíz supremo, capacidade para declarar a guerra e a paz, poder lexislativo. Para as funcións de goberno os reis visigodos rodeábanse do denominado **Officium Palatinum**, entre o que destacaba:

- **A Aula Rexia**. Este órgano facía as funcións de consello real e os seus membros, aristócratas e magnates do reino, eran designados polo rei. Tiña carácter consultivo e xurdiu para auxiliar ao rei nas tarefas de goberno, elaborar as leis e impartir da xustiza. Tamén interviña na elección do monarca o que redundou na súa importancia.
- Coa incorporación do mundo visigodo ao cristianismo católico, a finais do s. VI, cobrou moita importancia o concilio de bispos da Igrexa católica (**Concilios de Toledo**). Nunha etapa na que a relixión era un importante instrumento ao servizo do poder político, este órgano de tipo eclesiástico servía para orientar as decisións políticas e lexislativas.
- Formaban parte tamén do *Officium Palatinum* os denominados **comes**, é dicir, nobres que xuraban fidelidade ao rei e encargábanse de diferentes labores de goberno: *comes do tesouro*, *comes da recadación de impostos*, *mordomo de pazo*.

Para o control do territorio, os visigodos mantiveron a división provincial romana baixo o nome de **ducados** (dirixidos por *duces* provinciais delegados do rei). Dentro de cada provincia había unhas circunscricións menores, as denominadas *territoria*, dirixidas por un conde con funcións xudiciais principalmente nas cidades (*comites civitates*). Tamén eran importantes os *gardingos* (xefes militares), garda persoal do rei que vivían en palacio.

No século VII os enfrontamentos internos dividiron á nobreza visigoda en dous clans políticos e familiares que se disputaron o trono. A situación alcanzou o seu estado máis grave tras a morte do rei Witiza. Os fillos deste rei enfrontáronse cos partidarios do rei don Rodrigo, a quen escollera a meirande parte da nobreza. Esta división interna favoreceu a inmediata chegada dos musulmáns no ano 711, xa que os fillos de Witiza solicitaron a Muza, gobernador musulmán do norte de África, axuda militar para derrotar a Rodrigo. A chegada das forzas musulmáns non sería circunstancial senón que aproveitaron este enfrontamento interno visigodo para iniciar unha campaña de conquista que abriría unha nova etapa histórica na Península Ibérica.

